

Kovács András, a művészettörténész

Ritkán ér embert akkora megtiszteltetés, mint engem ez a mostani: Kovács Andrásat köszönhetem, róla írhatok kerek évfordulójú születésnapja alkalmából a tiszteletére összeállított tanulmánykötet bevezetéseként. Miről szóljon ez a rövid enkómium? Személyes érintettségem okán szólhatna az emberről és a jó barátról is, nemcsak a kiváló tudósról és az iskolateremtő tanáregyéniségről – mindezt talán megengedné az alkalom. *Zavarva lelke*... Maradjunk ezúttal mégis a tudós tárgyilagos dicséreténél; egy köszöntő kötet bevezetője sokakhoz – az utókorhoz is – szól.

Ahhoz, hogy a művészettörténész Kovács András tudományos munkásságának jelentőségét kellőképp méltathassuk, a magyar művészettörténet-írás régmúltjáig kell visszamenünk. Magyarországon a 19. század vége felé induló egyetemi képzés nyomán művészettörténészek sora működött az országos intézményekben – a múzeumokban, a Múemlékek Országos Bizottságában –, olyan kiválóságok, mint Éber László, Meller Simon vagy Hoffmann Edith. A két világháború között Budapesten már két tanszéken képeztek művészettörténészeket, közülük többen – például Balogh Jolán, Entz Géza, a nagyváradi Biró József – kutattak Erdélyben (is), ahol mindig rendelkezésükre állt Kelemen Lajos mindentudása. Balogh Jolán szívéhez különösen közel állt Erdély, így született meg az erdélyi reneszánsz első kötete (1943), majd a folytatás sok töredéke. Az első „domidoctus” művészettörténész Erdélyben B. Nagy Margit volt, akinek szerencsére épp a reneszánsz és a barokk állt érdeklődése előterében. Érzékeny személyiség- és pályarajzát a nyomába lépő Kovács András írta meg (2007). Az írásos források felkutatása, kiadása – folytatva ezzel az erdélyi történetírás régi tradícióját – központi helyet foglalt el a művészet történetét nyomonzó tudósok eszköztárában. Kovács András is első témáját (az alvinci kastély leltárai) Jakó Zsigmondtól kapta, aki mindig érdeklődéssel kísérte nemcsak a történetírás, hanem a művészettörténet-írás sorsát is Erdélyben és Magyarországon.

Kovács András kutatási területe a fejedelemség korának művészete maradt mindmáig, s e tárgyból 1969-től kezdve a mai napig mintegy harmadfélszáz önálló kiadványt és cikket publikált. Rendszeres és rendszerező, fáradhatatlan munkálkodásának köszönhetjük, hogy ma Erdély reneszánsz művészetéről – a 16–17. század művészete egészéről – korszerű összképünk van. Szellemi bátorsága mindig imponáló volt – példája sokszor bátorított engem is, talán másokat is –, soha nem riadt vissza attól, hogy a hagyományostól teljesen eltérő módon tárgyalja ez erdélyi művészet történetét: pátozmentesen, a romantikus tradícióból kilépve, néha megdöbbenő tárgyilagossággal. Soha nem foglalkozott azzal, hogy „hogyan fogalmazzuk újra” a művészettörténetet – teljesen újra fogalmazta és kész. Balogh Jolán nyomasztóan súlyos egyénisége, monográfiáinak hatalmas árnyéka Budapesten erősebben érvényesült, mint Kolozsvárott. Kovács András nemrég – a Klaniczay Tibor körül szerveződött reneszánszkutató körre emlékezve – közvetlenül is nyilatkozott erről a historiográfiai problémáról, viszszatekintve saját indulására, pályájának egészére, összefüggésben a magyar művészettörténet-írással.

Kovács András 2010 óta a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. A jelzót nem nagyon szeretjük, úgy gondoljuk, hogy *rendes* tagja Ő a tudós testületnek. Mindez csupán formalitás, bár rangos jelzése annak, hogy az Akadémia Kovács Andrást és életművét a magyar tudományosság élvonalához tartozónak tekinti. A szakma „második” nyilvánossága előtt azonban ennél többről van szó. Művei, „telitalálatai”, revelatív gondolatai és ötletei mind-mind tudományunk fajsúlyos részét képezik. Nemcsak egy Ő a reneszánsz korszakot kutató magyar művészettörténészek közül, hanem egyike a legjobbaknak. Ne takarékoskodjunk a dicsérő szavakkal: Kovács András már jó ideje a kora újkori magyarországi művészeti vizsgálódások egyik vezető kutatója. A szellem világában nincsenek országhatárok, művei nemcsak Erdély vonatkozásában jelentik a mértéket, a publikálatlan források mély ismerete, a forrásszövegek okos értelmezése, a műtárgyakat elemző tudása mindannyiunk számára követendő példa. Tudományának léptéke Marosi Ernő vagy Galavics Géza szintéziseiéhez hasonló, kibővítve a csak az erdélyi tudósokra jellemző enciklopédikus, közvetlen művészet- és művelődéstörténeti ismeretekkel. Bízom benne, hogy egyetemi tanítványai közül sokaknak sikerült elsajátítaniuk ezt a „körkörös” szemléletmódot. Itt meg kell állnunk egy pillanatra: Erdélyben a régi művészet feltárásának történetében Kovács András munkássága jelenti az igazi fordulópontot, mert nyomába nem egyetlen, magányos kutató szegődött, hanem már most nemzedéknyi tanítványa van. Évtizedek óta oktat a kolozsvári egyetemen, fiatal művészettörténészek sorát indítva el pályájukon. Ők jelentek meg együtt a Professzoruk 65. születésnapra összeállított emlékkönyvben (2011). Vele, velük kezdődött meg végre a művészet történetének kiterjedt, szisztematikus feldolgozása Erdélyben.

Kovács András nagy témáit kezdettől fogva a kora újkorból választotta. A legfontosabb Bethlen Gábor mecénatúrája, építkezései – ezekről írta doktori disszertációját 1984-ben –, és a problémakör számtalan részletét dolgozta ki eddigi pályája során; legutóbb a fogarasi vár Vörös tornyát datálta irigylésre méltó forrás- és épületfilológiai érzéssel, egyszerre figyelve az apró részletekre és magára az épület egészére. Bethlenhez kapcsolódik a székváros, Gyulafehérvár monografikus igényű ismerete – ennek sok részlete jelent meg eddig: mindenekelőtt a fejedelmi palota és kapcsolt részei, azután a székesegyház a különböző időszakokban – mellesleg ő adta ki a város kora újkori jegyzőkönyveit is. Kolozsvárott a legfontosabb emlékekkel foglalkozott. A Wolphard–Kakas-ház az egyik, benne a híres zodiákus teremmel, amelynek megfejtéséhez az antik csillaghit kora újkori erdélyi recepcióját kellett feltárnia; a zodiákusjegyes konzoloktól Honterus csillagterképén át a kolozsváriak műveltségeszményéig eljutva sikerült megpillantani a részletekből összeálló egészet. A Farkas utcai református templom szószéke is emblemikus műve a magyar régiségnek: mesterkérdéseit Kovács András oldotta meg, szembesítve az írásos forrásokat a valósággal, és az ő kutatási eredményei mutatták meg a jezsuita kollégium terveit, épületét és sorsát is a legszemléletesebben. Az Óvárban a Bocskai István fejedelem szülőházát megjelölő emléktábla feldolgozása során a primér levéltári kutatástól, a tábla elvi rekonstrukciójától jutott el a történeti emlékezet kérdéséig. Neki sikerült a váradi vár első tervező építészt megtalálnia Giulio Cesare Baldigara személyében, s ugyancsak ő dolgozta fel első ízben a stukkókkal díszített termeket a Bethlen Gábor építette palota földszintjén. A besztercei templom a legérdekesebb késő reneszánsz templom nemcsak Erdélyben, de talán egész Magyarországon is; Kovács András (bár csak füzetnyi) kismonográfia-

ájának megjelenéséig lényegében nem volt feldolgozása ennek a kiemelkedő jelentőségű épületnek. Nagyszabású munkája az Erdély késő reneszánsz építészetét tárgyaló terjedelmes monográfia, amelyben sikerült addigi kutatásait összegeznie, és olyan szintézist alkotnia, amely évtizedekre biztos alapja lesz a további vizsgálódásoknak (2006). Érdeklődése szerteágazó: nemcsak a kiválasztott tárgyak sokfélék, hanem megszólaltatásuk módja is mindig a problémához szabott. Hosszan lehetne még a jeles témákat sorolni. Erdély 16–17. századi művészetének teljességét rajta kívül senki sem lenne képes súlyozottan áttekinteni: az újabb, nagy összefoglalás románul jelent meg 2018-ban. Kovács András tudományos teljesítményét nemcsak a magyar, hanem a román történetírás is nagyra becsüli.

Egy valóban jelentős tudósnak összefüggő képe – elegánsan fogalmazva: víziója – alakul ki egy korszakról. A *vízió*ban van valami bizonytalan, olyasmi, ami felületesen tekintve nem egyeztethető össze egészen a precíz, tudományos gondolkodással. Pedig lényeges dolog, hogy az apró részletekből, részlettudásból, felismerésből végül mégis összeáll egy stíluskorszaknak a panorámája. Sok évtizednyi elmélyült kutatás után is ritka adomány. Kovács András látja Erdélyben a kora újkori művészet egészét, és segítségével láthatjuk már mi is. Balogh Jolánnak az erdélyi reneszánszról alkotott romantikus történetírói látomása mára historiográfiai rekvizitummá vált. A lényege azonban mégis fennmaradt: Kovács András félszázadnyi munkásságának köszönhetően a reneszánsz művészet képe Erdélyben ma sokkal pontosabban, világosabban rajzolódik ki, mint korábban bármikor.

Örvendjünk hát annak, hogy kortársai vagyunk egy igazán nagy tudósnak, a reneszánsz elhivatott kutatójának, örüljünk neki, hogy nyomon követhetjük a gondolkodását, sőt, együtt gondolkodhatunk vele. Sok-sok évig így legyen!

Mikó Árpád